

СИЛАТА НА МИТА

THE POWER OF MYTH

by Joseph Campbell with Bill Moyers

Copyright ©1988 by Apostrophe S Productions, Inc., and
Alfred van der Marck Editions

This translation published by arrangement with Doubleday, an imprint of The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House, LLC.

© Иглика Василева, *превод от английски*

© Дамян Дамянов, *дизайнер на корица*

© Сиела Норма АД

© София 2019

ISBN: 978-954-28-2995-9

ДЖОУЗЕФ
КАМБЪЛ

СИЛАТА
НА
МИТА

Превод от английски: Иглика Василева

СЪДЪРЖАНИЕ

БЕЛЕЖКА НА РЕДАКТОРА	7
ВЪВЕДЕНИЕ.....	9
МИТЪТ И	
СЪВРЕМЕННИЯТ СВЯТ	15
ПЪТУВАНЕТО НАВЪТРЕ	67
ПЪРВИТЕ РАЗКАЗВАЧИ.....	117
САМОЖЕРТВА И ЛИЧНО	
ЩАСТИЕ	149
ПРИКЛЮЧЕНИЕТО	
НА ГЕРОЯ	199
ДАРЪТ НА БОГИНЯТА.....	269
РАЗКАЗИ ЗА ЛЮБОВ	
И ЖЕНИТБИ.....	299
МАСКИТЕ НА ВЕЧНОСТТА.....	331

На Джудит, която чуваше музика

БЕЛЕЖКА НА РЕДАКТОРА

Този разговор между Бил Мойърс и Джоузеф Камбъл се състоя през 1985 и 1986 г. в ранчото „Скайуокър“ на Джордж Лукас и по-късно в Нюйоркския природонаучен музей. Всички ние, които бяхме прочели първоначалните записи, бяхме смаяни от огромния материал, обхванат в тези двайсет и четири часа лента, от които се получиха шест часа, разделени на серии. Идеята за книга възникна от желанието да се предостави тази съкровищница от идеи не само на зрителите, но и на онези, които вече бяха читатели на Камбъл.

При редактирането на книгата съм се стремяла да остана вярна на ритъма на оригиналния разговор, като в същото време се възползвах от възможността да вплета в текста и малко допълнителен материал върху всяка от дискутираните теми – само там, разбира се, където записът позволяваше. Доколкото това бе възможно, следвах формата на телевизионните серии. Ала книгата като всяка книга има своя форма и свой дух и затова не е буквално копие на екранната поредица. Тя всъщност съществува, защото представлява размяна на идеи, върху които си струва човек да се замисли. Искам да добавя само, че както Бил Мойърс, така и самият Джоузеф Камбъл изчетоха

ръкописа и направиха много полезни предложения. Благодарна съм все пак, че и двамата устояха на изкушението да пренапишат словата си и по този начин запазиха разговорната форма, защото именно тя придава неповторима живост на текста.

Бети Сю Флауърс
УНИВЕРСИТЕТЪТ В ТЕКСАС, ОСТИН

ВЪВЕДЕНИЕ

Седмици наред след смъртта на Джоузеф Камбъл всичко наоколо ми напомняше за него.

Веднъж, излизайки от метрото на Таймс Скуеър, ненадейно усетих енергията на притискащата ме отвсякъде тълпа и се усмихнах мислено, защото в същия миг си спомних думите му: „Най-последното превъплъщение на Едип, продължаващата любовна история между Красавицата и Звяра – ето ги, застанали са днес следобед на ъгъла на Четирийсет и втора улица и Пето авеню, стоят и чакат светофарът да светне зелено“.

По време на предпремиерната прожекция на филма на Джон Хюстън „Мъртвите“, по разказ на Джеймс Джойс, отново се сетих за Камбъл. Едно от първите му публикувани неща бе ключов показалец към „Бдение над Финеган“. „Скритата причина за цялото човешко страдание – твърдеше той – е самата човешка тленност, която е и основното условие на живота. Не можеш да я отречеш, щом утвърждаваш живота.“

Камбъл почина малко преди двайсет и четвъртата годишнина от убийството на президента Джон Ф. Кенеди – трагедия, която навремето ми бе изтълкувал чисто митологически. Това стана по времето на първата ни среща. Сега тази мрачна годишнина отново ме подсети за него и затова седнах с вече порасналите си деца да им преразкажа мислите на Камбъл. Той бе описал тържествената погребална церемония като „пример за начина, по който ритуалът служи на обществото“, извиквайки в съзнанието митологични теми, дълбоко вкоренени в човека и крайно необходими за него.

„Това е ритуализирано събитие от най-висок ранг“, бе казал той. Публичното убийство на един президент, който „представява цялото ни общество, живия социален организъм, на който ние всички сме членове, отнемането на този живот, при това в разцвета му, налага извършването на компенсаторен ритуал, за да се възстанови общественото усещане за стабилитет. Ето, в продължение на четирите дни на траура нашата огромна нация бе превърната в единомислеща общност, като всички ние участвахме по един и същ начин, едновременно в едно и също символично събитие.“ Тогава Камбъл каза още, че това е било „първото и единствено събитие от този род в мирно време, което ми даде усещането, че съм член на нашата национална общност и участвам като такъв в съзерцанието на този ритуал, изпълнен с дълбок смисъл“.

Сетих се за това и когато един приятелка попитала мой колега: „За какво ти е тая митология?“. Очевидно и тя споделяла широко разпространеното съвременно схващане, че „всички тези гръцки богове са голяма глупост“ и нямат нищо общо с условията на живот днес. Онова, за което обаче тя не си дава сметка – а и всъщност повечето хора не отчитат, – е, че остатъците от цялата тази „глупост“ подплатяват стените на нашата вътрешна система от вярвания. И тъй като ние сме органични същества, в цялата тази „глупост“ има много енергия. И ритуалите я пробуждат.

Една сутрин, отивайки на работа, поспрях пред афиш на „Междувездни войни“ и се сетих за времето, когато двамата с Камбъл гледахме филма в студиото на Лукас в Калифорния. Лукас и Камбъл бяха станали големи приятели, след като режисьорът, признавайки, че е силно повлиян от творчеството на Камбъл, го бе поканил да изгледа междувездната трилогия. Камбъл направо засия, като видя любимите си митологични мотиви да се разгръщат на екрана под формата на въздействени съвременни образи. При това посещение, тържествувайки заедно с премеждията и подвижите на Люк Скайуокър, Джо дотолкова се вживя, че отсече: „Лукас е вдъхнал нов живот на класическия мит за героя“.

„И по-точно?“ – попитах тогава.

„Още във „Фауст“ Гьоте казва онова, което казва и Лукас, но на съвременен език. Посланието е следното: техниката само няма да ни спаси. Нашите компютри, инструменти и машини не са достатъчни. Трябва да разчитаме и на интуицията – истинският ни Аз.“

„Това не обижда ли нашия разум? – попитах. – Не бием ли прибързано отбой от позициите на разума?“

„Не за това става дума в пътуването на героя. То не е с цел да отрече участието на разума. Точно обратното – преодолявайки тъмните сили, героят всъщност олицетворява способността ни да контролираме ирационалния дивак вътре в себе си.“ И по други поводи се е случвало Камбъл да изразява съжаление заради нашата неспособност „да признаем пред себе си месоядната и развратна природа“, която е ендемична за човешката раса. Затова и описва пътуването на героя не като храбър подвиг, а като живот в търсене на себе си, в търсене на онези ресурси на характера, които ще му позволят да посрещне предизвикателствата на собствената си съдба.

11

И по ирония на същата тази съдба според Камбъл пътуването на героя не свършва с неговото възвеличаване и превъзнасяне. „Не трябва – твърди той в една от лекциите си – да се отъждествяваме с която и да било личност или влияние. Индийският йога, който се стреми към освобождение, се отъждествява със Светлината и никога повече не се връща обратно. Но от друга страна онзи, който има воля да служи на другите, няма да си позволи такова бягство от действителността. Крайната цел на духовното търсене не бива да бъде нито освобождение, нито личен екстаз, а придобиването на мъдрост и сила да служиш на другите.“ Една от многото разлики между днешната знаменитост и едновременнония герой, изтъква той, е, че първият живее само за себе си, докато другият действа в името на общественото благо.

Джоузеф Камбъл повтаря навсякъде, че животът е приключение. „По дяволите! – казва той на своя университетски ръководител, който непрекъснато му натяква, че трябва да следва тясната пътека на академичните изисквания. Затова се отказва да пише докторат и вместо това заминава някъде в планината и се отдава на четене. Цял живот не спира да чете книги за света: антропология, биология, философия, изкуство, история, религия. И не се уморява да повтаря на другите, че един от пътищата към истинските неща в живота минава през книгите. Няколко дни след смъртта му получих писмо от негова студентка, която си спомняше какъв „ураган от енергия“ е представлявал в аудиторията и как всички в колежа „Сара Лорънс“ са го слушали като омагьосани. Влиянието му не само сред студентите беше огромно и това най-добре се видя по време на поклонението в Нюйоркския природонаучен музей, където, за да отдадат последна почит, бяха пристигнали музиканти, артисти, рок звезди, учени, университетски преподаватели, писатели, по-

ети, както и представители на всички големи нюйоркски издателски къщи. Музеят беше препълнен с хора – и млади, и стари, които смятаха, че са намерили верния път в живота си благодарение на Джоузеф Камбъл.

Бях се сближил с него осем години преди това, когато се опитвах да привлека пред телевизионния екран най-будните умове на нашето време. Бяхме записали две предавания от музея, ала екранното му присъствие се оказа толкова силно и въздействащо, че не след дълго пристигнаха повече от четиринайсет хиляди писма от зрители, които ни молеха да получат запис на нашите разговори. Тогава си дадох дума, че няма да го оставя на мира, докато не се съгласи да изложи по-систематично и по-подробно своите идеи в отделна телевизионна поредица. Разбира се, той бе написал и редактирал повече от двайсет книги, но живото му присъствие, както и образният език, с който умееше да си служи така изкусно, правеха ролята му на учител направо пленителна. Именно желанието ми да помогна неговата съкровищница от идеи да стане достояние на повече хора ме вдъхнови за моите предавания, в резултат на които се появи и тази книга.

Твърдят, че единствено журналистите се ползвали с правото да се самообразоват публично; ние сме истински щастливци, защото прекарваме дните си в един безкраен образователен курс за възрастни. Най-големият ми учител напоследък беше Джоузеф Камбъл. При всяко общуване с него неминуемо усещах прилив на енергия, умът ми мигом се избистряше и въображението ми се разпалваше. Той умееше да те заплени, като сам си представяше как нашите прадеди са си разказвали край огъня истории за животни, за отвъдния свят, в който душите им ще се преселят, за огромните равнини под откритото небе, за гъстите гори със сводове от дървесни корони, където не е никак трудно да различиш гласа на Бога във воя на вятъра, в тътена на гръмотевица и в ромона на планинския ручей. А сега, когато ние, съвременните хора, лишихме земята от нейното тайнство и направихме, както казва Сол Белоу, „пролетно почистване на вярванията“, какво ще подхранва въображението ни? Може би холивудските филми? Никога не бях срещал човек, който да умее да разказва по-увлекателно. Веднъж споделих с него, че според мен митологията е „пътна карта на преживяванията, начертана от хора, вече минали по този път“. Но той, разбира се, не можеше да се съгласи с толкова прозаична дефиниция. За него митологията бе „песента на Вселената“, „музиката на сферите“ – музиката, под ритъма на която танцуваме, дори

когато не си даваме сметка за това. Митовете са ключ към най-дълбокия ни душевен потенциал, те могат да ни отведат към блаженство, просветление, дори екстаз, обичаше да повтаря Камбъл, досущ като човек, вече минал по този път. Какво в него ме привлече? Мъдростта, да, той беше много мъдър човек. И ерудицията. Знаеше като на длан цялото ни панорамно минало така, както малцина го знаят.

Камбъл не беше песимист. През последните години на живота си работеше упорито върху един нов синтез на науката с духа. Твърдеше, че не науката е принизила човека, нито пък го е откъснала от божествеността. Точно обратното – новите научни открития само ни дават възможност да се уверим, че именно ние сме очите, ушите, говорът и мисълта на Вселената, или пък в теологически смисъл, че ние сме ушите, очите, словото и промисълът на Бога.

Камбъл беше човекът с хилядите истории. А ето и любимата му. В Япония по време на конференция върху въпросите на религията той дочул един от американските делегати, философ от Ню Йорк, да казва на един шинто свещенослужител: „Присъствал съм на много от вашите обреди, видял съм и някои от светилищата ви. Въпреки това не разбирам вашата идеология. Не разбирам и вашата теология“. Японецът постоял замислено, после бавно поклатил глава: „Мисля, че нямаме идеология. Нямаме и теология. Ние танцуваме“.

Както правеше и Джоузеф Камбъл, слушайки музиката на сферите.

Когато го видях за последен път, го попитах дали продължава да смята, че „в момента ние участваме в един от най-големите скокове на човешкия дух към познание, което не само ще разкрие пред нас невиджани досега хоризонти, но ще навлезе и навътре, надълбоко в тайнството на човешката ни същност“. Той се замисли за миг и отвърна: „Да, предстои ни най-големият скок, който някога се е случвал“.

МИТЪТ И СЪВРЕМЕННИЯТ СВЯТ

Хората казват, че единственото, което търсим всички ние, е смисълът на живота. Не смятам, че точно това търсим. Мисля, че по-скоро търсим да преживеем живота така, че нашето преживяване в чисто физически план да отекне в най-съкровената ни духовна същност, за да усетим екстаза на съществуването.

МОЙЪРС: Защо митове? Защо въобще трябва да обръщаме внимание на митовете? Какво общо имат те с живота?

КАМБЪЛ: Изкушавам се да ти отвърна: „Добре, продължавай да си живееш живота, той е много хубав – митологията не ти е притрябвала“. Не мисля, че човек трябва да се интересува от нещо само защото се твърди, че то е важно. Смятам, че трябва да бъде заплепен от него по един или друг начин. Но нищо чудно да се окажеш заплепен от митологията, стига да ти бъде представена по подходящ начин. Значи въпросът по-скоро е с какво може да ти помогне митологията, ако се запалиш по нея?

Един от нашите проблеми днес е, че не познаваме добре литературата на духа. Повече се интересуваме от ежедневните новини и въпроси. А навремето университетът е представлявал херметически затворено пространство, където новините на деня не са занимавали обитателите

Вайрочана, Тибетски манастир, XII в.

Всички ние сме толкова улисани непрекъснато да правим нещо и да преследваме цели извън нас, че забравяме за духовните стойности вътре в нас, а само екстазът от това, че живеем – това е, за което става дума.

му, чието внимание е било изцяло съсредоточено върху духовния живот и прекрасното човешко наследство, съставляващо великата ни традиция – Платон, Конфуций, Буда, Гьоте и други, които говорят за вечните стойности, защото именно те могат да дадат смисъл на живота ни. Когато човек остарее и ежедневните грижи отпаднат, и той обърне взор навътре в себе си – тогава, ако не знае какво да търси и къде да го намери, горко му.

Навремето гръцкият, латинският, както и библейската литература са били част от образованието на всеки начетен човек. След като тези предмети са били съкратени обаче, цялата традиция на западноевропейската митологическа информация се оказва изгубена. Докато някога тези истории са били непрекъснато в умовете на хората. А когато една история е непрекъснато в ума ти, не е трудно да видиш практическата ѝ връзка с онова, което се случва в собствения ти живот. Изгубвайки това, ние вече сме изгубили много, тъй като не разполагаме с друга подобна литература, която да запълни вакуума. Всички онези парченца на достигналата до нас откъслечна информация от древни времена, в които се говори за поддържането на човешкия живот, изграждането на цивилизацииите и захранването на религиите през хилядолетията, са все неща, посветени на проблемите на духа, на загадките на духа и праговете на духовния преход, и ако човек не познава ориентирите по този път, трябва сам да ги изработва. Ала веднъж запленил от тази материя, обзема те такова чувство, независимо към коя от многото традиции си се обърнал, че започваш да усещаш истинската дълбочина, богатство и жизненост, които се крият в това познание, и никога повече не можеш да се откъснеш от него.

МОЙЪРС: Излиза, че тези прастари истории могат да ни помогнат да се примирим със света, да заживеем в хармония със заобикалящата ни действителност, така ли?

КАМБЪЛ: Да, така смятам аз. Романите – големите романи, – от тях може много да се научи. Когато бях на двацет, трийсет, че дори и след като прехвърлих чети-

рийсет години, Джеймс Джойс и Томас Ман бяха моите учители. Бях изчел всичко, сътворено от тях. И двамата са писали в порядъка на онова, което може да се нарече митологическа традиция. Вземете например историята на Тонио в романа на Томас Ман „Тонио Крьогер“. Бащата на Тонио е заможен търговец, един от първенците в родния му град. Малкият Тонио обаче е артистична натура и заминава за Мюнхен, където се присъединява към група ерудирани интелигенти, които поставят себе си над еснафското печелене на пари и семейните връзки.

И ето го Тонио на кръстопът: от едната страна е баща му, който винаги е бил добър баща с чувство за отговорност и така нататък, но който никога през целия си живот не е вършил онова, което е искал; и от другата страна онзи, който напуска родния си град и става критик на този начин на живот. Тонио обаче открива, че истински обича тези хорица от родния си град. И макар да се смята за позидигнат в интелектуално отношение и безжалостно да ги описва с най-остри думи, той все пак ги възприема с умиление и сърцето му остава привързано към тях.

Когато напуска града и заживява с бохемите в Мюнхен, вижда, че те пък се отнасят с такова презрение към живота, че оставането при тях също не го задоволява. Затова напуска и тях, като в писмо до своя приятелка от групата пише: „Аз се възхищавам от гордите и студените личности, които приключенстват по пътеките на великата, демоничната красота и презират „човека“, но не им завиждам. Защото, ако нещо изобщо е в състояние да направи от литератора истински поет, то това е моята буржоазна любов към човешкото, живото и делничното. От нея извира всяка топлина, всяка доброта, всяко остроумие и ми се струва дори, че тя е именно онази любов, за която е писано, че можем да говорим еднакво на човешки и на ангелски език и че без нея ще бъдем просто звучащ метал и дрънкащо звънче“^{*}.

^{*} „Тонио Крьогер“, преводач Димитър Стоевски, издателство „Народна култура“, 1978 г. – Бел. прев.

И после продължава: „Писателят трябва да търси истината“. И това е клопката, защото единственият начин да обрисуваш вярно един човек е като опишеш неговите несъвършенства. Съвършеният човек не е интересен – като Буда, който се оттегля от света, нали разбираш? Несъвършенствата на живота – те са ни симпатични. А когато писателят пуска точната стрела на правдивата си дума, тогава боли. Но тя е изстреляна с любов. И именно това Ман нарича „еротична ирония“ – любовта към онова, което убиваш с жестоката си, аналитична дума.

МОЙЪРС: Обичам този образ: вечната любов към родния град, чувствата, които храниш към това кътче, независимо колко дълго си отсъствал и дори ако никога няма да се върнеш. Защото именно там за пръв път си открил хората. Но защо твърдиш, че човек обича хората заради техните несъвършенства?

КАМБЪЛ: Не са ли децата така мили, понеже непрекъснато се препъват и падат, понеже имат малки телца и прекалено големи глави? И Уолт Дисни много добре е знаел това, когато е изрисувал седемте джуджета. А като си помислиш, и малките кученца, които хората взимат да отглеждат – не са ли те обичливи и ненагледни именно защото са толкова несъвършени?

МОЙЪРС: Излиза, че съвършенството *би било* скучно, така ли?

КАМБЪЛ: Би трябвало да е така. Би трябвало да е нечовешко. Основният момент тук, що се отнася до човечеството, е, че онова, което те прави човек, а не свръхчовек и безсмъртен – то е, което харесваме и обичаме. Именно затова някои хора толкова трудно обикват Бога, защото липсват недостатъците. Можеш да боготвориш, да, но това не е истинската любов. Чак на кръста Христос събужда любов.

МОЙЪРС: Какво искаш да кажеш?

КАМБЪЛ: Страданието. Страданието е несъвършенство, нали така?

МОЙЪРС: Историята на човешкото страдание, борби, живот...

КАМБЪЛ: ...и младостта, преди да опознае себе си, трябва да мине през какво ли не.

МОЙЪРС: Докато четях книгите ти – „Маските на Бога“ или например „Героят с хиляди лица“, – стигнах до заключението, че общото между хората, именно то се разкрива в митовете. Митовете са разкази за търсенето през вековете на истината, на смисъла, на значението. Ние всички имаме нужда да разкажем собствената си история, за да я разберем. Искаме да проумеем смъртта и да се помирим с нея, всички ние имаме нужда от помощ по пътя си – от люлката, през живота до гроба. Имаме нужда да знаем, че животът означава нещо, че се докосва до вечността, искаме да разберем загадъчното и да открием кои сме.

КАМБЪЛ: Хората казват, че единственото, което търсим всички ние, е смисълът на живота. Не смятам, че точно това търсим. Мисля, че по-скоро търсим да преживеем живота така, че нашето преживяване в чисто физически план да отекне в най-съкровената ни духовна същност, за да усетим екстаза на съществуването. В крайна сметка за това става дума и ето защо се нуждаем от тези ключове – за да разгадаем какво носим в себе си.

МОЙЪРС: Искаш да кажеш, че митовете са ключове за разгадаване?

КАМБЪЛ: Митовете са ключове за разкриване на духовния потенциал на човешкия живот.

МОЙЪРС: Онова, което можем да научим и преживеем вътрешно.

КАМБЪЛ: Да.

МОЙЪРС: Ти променяш дефиницията за мит от *търсене* на смисъла в *преживяване* на смисъла.

КАМБЪЛ: Преживяване на *живота*. Умът е, който борави със смисъла на нещата. Какъв е смисълът на едно цвете? Има една дзен история, в която се разказва как в своя проповед Буда взел цвете и го вдигнал пред очите на хората. Само един човек му кимнал, дал му знак, че разбира смисъла на казаното по този начин. Самият Буда нарича себе си „дошлият така“. Няма смисъл. Какъв е смисълът

на Вселената? Какъв е смисълът на една бълха? Тя просто съществува. Това е. Твоят личен смисъл е в това, че съществуваш. Всички ние сме толкова улисани непрекъснато да правим нещо и да преследваме цели извън нас, та забравяме за духовните стойности вътре в нас, а само екстазът от факта, че живеем – това е, за което става дума.

МОЙЪРС: И как се стига до това преживяване?

КАМБЪЛ: Чети митовите. Те ще те научат да се обърнеш навътре в себе си и тогава ще започнеш да разчиташ посланието на символите. Чети митовите на други народи, не само онези, които са част от собствената ти традиция, защото в такъв случай неволно интерпретираш собствените си вярвания с оглед на фактите – ако обаче четеш други, чужди митове, тогава вече по-лесно усвояваш съдържащото се в тях послание. С помощта на митовите може да настроиш ума си на вълните на чистото преживяване на живота. Защото митът ти разкрива именно това преживяване. Бракът например. Какво е бракът? Митът ти казва какво е. Той представлява повторното събиране на веднъж разделената дуада. Първоначално вие двамата сте били едно. Но сега, в света, сте разделени на две и именно разпознаването на своята духовна идентичност – това е бракът. Той е много по-различен от, да речем, любовната връзка. Дори няма нищо общо с нея. Бракът обитава друг митологичен план на съществуването. Когато хората се женят просто защото смятат, че връзката им е била достатъчно дълга, те много скоро ще се разведат, тъй като всички любовни връзки свършват неизменно с разочарование. Бракът е разпознаване на духовната идентичност. Ако живеем правилно, ако умът ни е настроен да търси истинските добри качества в индивида от другия пол, непременно ще открием подходящия партньор – мъж или жена. Но ако се разсейваме и вниманието ни се отклонява от, да речем, чувствени интереси, тогава със сигурност ще се оженим за неподходящ човек. Ако обаче изберем подходящия човек, ние вплъщаваме в себе си образа на Божието съвършенство и именно в това е смисълът на брака.